

İmam-ı Eşari

İmam-ı Eşari hazretleri, ehl-i sünnetin iki itikad imamından biridir. İsmi, Ali bin İsmail'dir. Künyesi, Ebu'l-Hasen'dir. 260 veya 266 (m. 879) senesinde Basra'da doğdu. 324 veya 330 (m. 941) da Bağdat'ta vefat etti. Basra kapısı ile Kerh arasındaki kabristana defnedildi. Soyu, Eshab-ı kiramdan büyük bir sahabeye dayanmakta olup, şeceresi şöyledir: Ali bin İsmail bin İshak bin Sâlim bin İsmail bin Abdullah bin Musa bin Bilal bin Ebi Bürde bin Ebu Müsel-Eşari'dir.

İmam-ı Eşari, üvey babası ile mutezile kelamcılarının olan Ebu Ali Cübbai'nin talebesi olduğundan, bu bozuk yol üzerine yetiştirilmişti. 40 yaşına kadar mutezile fırkasında bulundu. Bu fırkanın meşhurlarından oldu. 40 yaşından sonra, Ramazan-ı şerifte gördüğü rüyada Peygamber efendimizin emri üzerine, bu bozuk yoldan dönüp, ehli sünnet itikadına girdi.

Bu rüyasından sonra onbeş gün evinden çıkmadı. Meseleleri derinlemesine inceleyip, gözden geçirdi. Sonra Basra Camii'ne gidip, kürsüye çıktı. O sırada mutezile bozuk yolunun meşhur ve kuvvetli âlimlerinden sayılan ve böyle bilinen imam-ı Eşari, kürsüden cemaate şöyle hitap edip: **"Ey insanlar! Çoktan beri size görünmez oldum. Dikkatle düşündüm. İnsafla inceledim. Yanımdaki delilleri gözden geçirdim. Tercih hususunda zorlandım. Sonunda Allahü teâlâdan beni hidayete, doğru yola kavuşturmasını istedim, dua ettim. Allahü teâlâ beni hidayete, doğru yola kavuşturdu. Mutezile yoluna ait itikadlarımın hepsinden vazgeçip, kurtuldum"** diyerek, Ehl-i sünnet itikadına girdiğini herkese ilan etti.

Önceden mutezile yolu üzere yazdıklarını ve bildirdiklerini iptal etti. Ehl-i sünnet itikadı üzere kitaplar yazıp, dağıttı, ömrünün sonuna kadar bu doğru itikadın yayılması için uğraştı

Ebu'l-Haseni Eşari hazretlerinin Ehl-i sünnet mezhebine geçmesi ile, kelim ilmi, mutezilenin elinden kurtulmuş oldu. Onların elinde tehlikeli ve zararlı iken, doğru yolda gidenlere rehber oldu. Onun Ehl-i sünnete geçmesi, Ehl-i sünnet itikadının yayılmasında büyük bir zafer olmuştur. O zaman tesirli ve zararlı olan mutezile yolu mensupları, imam-ı Eşari hazretleri tarafından susturulmuştur. Onları öyle zorlayıp sıkıştırdı ki, hepsi küçük ve güçsüz karıncalar gibi kaldılar. Daha önce hocası olan mutezilenin ileri gelenlerinden Ebu Ali Cübbai ile yaptığı münazarada onu mağlup etti. Çok meşhur olmasına rağmen, Eşari hazretlerinin karşısında cevap vermekten aciz kaldı.

Ebu Sehl Sulûki şöyle anlatır:

"Basra'da bir mecliste Ebu'l-Hasen Eşari ile mutezililer arasında çetin bir münazara oldu. Mutezililer çok kalabalıktı. Onunla münazaraya giren herkes yeniliyor, susmak mecburiyetinde kalıyordu. Öyle oldu ki, o gün artık kimse onun karşısına çıkamadı. İkinci defa böyle bir münazaraya için gittiğimizde, mutezileden kimse gelmemiş, münazaraya cesaret edememişlerdi. Bunun üzerine bir zat imam-ı Eşari'ye, "Firar ettiler, kaçtılar yaz, kapıya as" dedi.

İmam-ı Eşari hazretleri; tefsir, hadis ve fıkıh ilmini zamanın meşhur âlimlerinden olan Zekerriyya bin Yahya es-Saci'den, Ebu Halife el-Cumhi, Sehl bin Serh, Muhammed bin Yaküb el-Mukri, Abdurrahman bin Halef ed-Dabi'den öğrenmiştir.

Bağdat'ta Cami-i Mensür'da Cum'a günleri Ebu İshak Mervezi'nin hadis derslerine devam etmiş, kendisi de Ebu İshak Mervezi'ye kelim ilmini öğretmiştir.

İmam-ı Eşari hazretleri tasavvuf ilminde de âlim ve evliya idi. Ebu İshak İsfarani şöyle demiştir: **"Benim ilmim, Şeyh Ebu'l-Hasen Bahili'nin ilmi yanında, deniz yanında bir damla gibidir. Ebu'l-Hasen Bahili'nin de, (benim ilmim, Ebu'l-Hasen Eşari'nin ilmi yanında, deniz yanındaki bir damla gibidir) dediğini işittim."**

İmam-ı Eşari, gayet tatlı, açık ve ikna edici konuşurdu. Bu sebeple hocası Cübbai, daha önce münazaralara kendi yerine onu gönderirdi. Hakkın, doğrunun ortaya çıkması için mücadeleleyi sever, yazarak ve anlatarak hak uğrunda müdafaadan yılmazdı.

İmam-ı Eşari hazretlerinin zamanı, mutezile fırkasının Ehl-i sünnete çok saldırdığı, hatta zorbaya baş vurduğu bir döneme rastlamaktadır. Valilik, kadılık gibi makamlar, mutezile fırkasından olanların elinde bulunuyordu. Böylece bozuk itikadlarını yayıyorlar, insanları saptırıp, imanları ile oynuyorlardı. Bu sırada imam-ı Eşari ve diğer Ehl-i sünnet âlimleri, kitaplar yazarak onları reddediyor, bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. İmam-ı Eşari ayrıca,

mutezile fırkasının ileri gelenleri ile çetin münazaralara girip, onları susturdu. Kendisine, neden onların yanlarına, hatta devlet erkanından onların makamına gittiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: **"Onlar valilik, kadılık gibi makamlarda bulunuyorlar. Kibirleri sebebi ile bize gelmezler. Biz de gitmezsek, hak nasıl ortaya çıkacak? Ehl-i sünneti anlatanların, onu yayıp, hizmet edenlerin bulunduğunu nasıl bilecekler ve nasıl anlayacaklar?"**

Ebu Abdullah ibni Hafif şöyle anlatmıştır:

"Gençliğimde, imam-ı Eşari hazretlerini görmek için Basra'ya gitmiştim. Basra'ya vardığımda, heybetli ve güzel yüzlü, yaşlıca bir zat gördüm. Ona, "Ebu'l- Hasen Eşari hazretlerinin evi nerededir?" dedim. "Onu niçin arıyorsun?" dedi. "Onu seviyorum ve görüşmek istiyorum" dedim. Bana, "Yarın erkenden buraya gel" dedi. Ertesi gün erkenden söylediği yere gittim. Beni yanına alıp, Basra'nın ileri gelenlerinden birinin evine götürdü, içeri girince, o zata yer gösterdiler. O da oturdu. Mutezilenin meşhur âlimleri, münazara için orada toplanmıştı. Biz girip oturduktan sonra, o mecliste bulunanlar, aralarında oturan bir mutezile âlimine çeşitli meseleler sormaya başladılar. O şahıs cevap vermeye başlayınca, beni oraya götüren zat karşısına çıkıp, söylediği yanlış şeyleri reddediyor, doğrusunu söyleyip, onu susturuyordu. Öyle konuşuyordu ki, dinleyenleri tam ikna edip, doyurucu bilgi veriyordu.

Ben, bu zatın haline ve ilmine hayran oldum. Yanımda bulunan birine "Bu zat kimdir?" dedim. "Ebu'l-Hasen Eşari'dir" dedi. İmam-ı Eşari evden çıktıktan sonra, yine peşinden gittim. Yanına yaklaşıncaya, İmam-ı Eşari'yi ve hizmetini nasıl buldu?" buyurdu. "Fevkalade" dedim.

Sonra, "Efendim, o mecliste neden siz baştan bir mesele sormadınız? Başkaları sorduktan sonra mevzuya girdiniz?" dedim.

"Biz, bunlarla konuşmak için söze girmiyoruz. Ancak Allahü teâlânın dininde yanlış ve sapık şeyler söylediklerinde reddediyoruz. Yanlış olduğunu isnat edip, kendilerine doğrusunu bildiriyoruz" buyurdu."

İmam-ı Eşari; eser yazmak, münazaralara girmek ve kıymetli talebeler yetiştirmek suretiyle, Ehl-i sünnet itikadının yayılması ve böylece insanların saadete kavuşması hususunda büyük hizmetler yapmıştır. Yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı şu zatlardır: Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah, Ebu'l-Hasen Bahili, Ebu Abdullah bin Hafif Şirazi, Hafız Ebu Bekr Cürcani el-ismaili, Şeyh Ebu Muhammed Taberi el-İraki, Zahir bin Ahmed Serahsi, Ebu Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, Dimyani.

Bunlardan Ebu Abdullah Tai, imam-ı Ebu Bekr Bakıllani'nin hocasıdır. Ebu'l Hasen Bahili de Ebu İshak isferani'nin ve hocası olan Ebu Bekr Füreğ'in hocasıdır. Bu zat, önceden imamiyye fırkasından iken, Ebu'l-Hasen Eşari hazretleri ile yaptığı bir münazara ve ilmi mübahese sonunda hatasını anlayıp, imamiyye fırkasını terk edip, Ehl-i sünnet itikadına girdi, imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikadı Basra'da yaydı, ibni Hafif ise, İmam-ı Eşari'nin en meşhur talebelerinden olup, (Şeyh-i Şiraziyyin) Şirazlıların şeyhi, üstadı ismiyle meşhur olmuştur.

Diğer meşhur bir talebesi olan Dimyani ile İbni Hafif, İmam-ı Eşari'nin münazara meclislerinde yanında bulunurlardı. Talebelerinden Ebu Abdullah Hameveyh es-Sayrafi, uzun müddet imam-ı Eşari'nin yanında bulunmuştur. Sonra memleketi Sirafa dönüp, orada ders verip, talebe yetiştirmiş; imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikad bilgilerini memleketinde yaymıştır.

Şeyh Ebu Ali Zahir de, hocası imam-ı Eşari'den öğrendiği Ehl-i sünnet bilgilerini Horasan'da yaydı. Böylece imam-ı Eşari'nin bildirdiği itikad bilgileri, Ehl-i sünnet mezhebi, doğuda ve batıda yayıldı. Hicri 300 senesinden itibaren Irak havalisinde, İran'da yayıldı. Selçuklu devleti hükümdarlarının resmi mezhebi oldu. Daha sonra Atabekler tarafından müdafaa edilip, Şam ve Bağdat çevresinde yayıldı. Selahüddin Eyyübi Mısır'ı fethedince, orada da yayıldı.

Eserleri:

İmam-ı Eşari hazretlerinin eserleri, beş grupta toplanır:

- 1. Kırk yaşından önce mutezile iken yazdığı eserler. Bunları sonradan iptal etmiştir.**
- 2. Felsefecilere, yahudi, hıristiyan ve mecusilere yazdığı reddiyeler.**
- 3. Hariciye, mutezile, şia ve zâhiriyye fırkalarına yazdığı reddiyeler.**
- 4. Makalatlar**
- 5. Kendisine sorulan suallere cevap olarak yazdığı risaleler ve diğerleri.**

İmam-ı Eşari hazretlerinin pek çok eseri vardır. Bunları ibni Asakir "Tebyin" isimli eserinde,

ibni Fûrek'den nakledip, isimlerini yazmıştır, ibni Fûrek ise, "Ebu'l-Hasen el-Eşari, el-Umed (veya el-Gamed) adlı kitabında, kendi eserlerini saydığını bildirmektedir. Bu eserler, onun yanında dersini dinleyenlere söyleyerek yazdırdıkları, çeşitli İslam memleketlerinden sorulan suallere verdiği cevapları ihtiva eden, üçyüzyirmi senesine kadar yazdığı kitaplardır. Bundan sonra üçyüzmüddört senesine kadar da pek çok eser yazmıştır" demektedir, İbni Fûrek ayrıca, Ebu'l-Hasen el-Eşari'nin el-Umed adlı eserinde isimlerini bildirdiği eserlerden başka kitaplarını da bildirmektedir.

"El-Umed" adlı eserde bildirilen kitaplardan bazıları:

1) Kitab-ül-F'usûl: Mülhidler (dinsizler), tabiatçı felsefeciler, dehriler, zamanın ve âlemin kadim olduğuna inananlara reddiyedir. Bu kitapta; brehmenler, yahudiler, hıristiyanlar ve mecusilere de cevaplar vermiştir. Bu kitap büyük bir eserdir.

2) Mücez: On iki kitaptan ibarettir.

3) Halk-ül-efal

4) İstitaa hakkındaki kitap

5) Sıfatlar hakkındaki kitap

6) El-Luma fi'r-reddi ala ehli'z-zeygi ve'l bida': Kur'an-ı kerim, Allahü teâlânın iradesi, Allahü teâlânın görülmesi, kader, istitaa, va'd ve va'id ve imamet meselelerinden bahseden on bölüm ihtiva eden kıymetli bir kitaptır, İmam-ı Eşari hazretlerinin bu mevzularda söyledikleri hakkında iyi bir kaynaktır. Yakın zamanda Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, ayrıca Richard J.Mc. Carthy tarafından bir mukaddime ve İngilizce'ye tercümesi vardır. Spitta, bu eseri hülasa ederek, Joselp Heli tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

7) Risalet-ül-iman: Spitta bu kitabı Almancaya tercüme etmiştir.

8) Kitab-ul-Funûn: Mulhidlere (dinsizlere) cevap olarak yazılmıştır.

9) Kitab-ün-Nevadir: Kelam ilminin inceliklerini anlatır.

10) Dehrilerin (dinsizlerin) Ehli tevhide karşı yaptıkları bütün itirazlarının toplandığı bir kitap.

11) El-Cevher fi'r-Reddi ala ehli'z-Zeygi vel-Münker.

12) Nazar, istidlal ve şartları hakkında Lübbai'nin suallerine verilen cevaplar.

13) Mekalat-ül-felasife: Felsefecilere cevap olarak yazılmış bir eserdir. Kitap üç makaleyi ihtiva eder. Eserde ibni Kays ed-Dehri'nin bazı şüpheleri, Aristo'nun sema (gök) ve alem hakkındaki fikirleri çürütülmüş; hadiseleri, saadet ve şekaveti yıldızlara bağliyanlara lazım gelen şeyler açıklanmıştır.

14) Cevab-ül-Horasanıyyin: Çeşitli meseleleri ihtiva eder.

El-Umed'de bildirilenlerden başka, ibni Fûrek'in zikrettiği eserlerinden bazıları da şunlardır:

1) Tenasühe inananlar hakkındaki eser.

2) Mantıkçılara dair yazılan eser.

3) Hıristiyanlar hakkında yazılan kitap.

4) Delail-ün-nübüvve hakkındaki kitap.

İmam-ı Eşari'nin ayrıca: **Risale ketebbiha ile ehli's-sagr bi bab-ül-ebvab** adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas dağlarının Hazar denizi ile bitiştiği yerde bab-ül-ebvab (Demirkapı yahud Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat âlimlerini geniş olarak anlatmaktadır.

Bunlardan başka şu eserleri de meşhurdur:

Makalat-ül-islamiyyin: Bu eserinde itikadi fırkalardan ve kelam ilminin ince meselelerinden bahsetmektedir. Matbudur.

El-ibane an usül-üd-diyane; Ehl-i sünnet dışı fırkaların reddi için yazılmış olup, bu husustaki delilleri içinde topladığı eseridir.

Kavl-ül-cumlat, Eshab-ül-hadis ve Ehlüs-Sünne fi'l-itikad (basılmamıştır.)

Risalet-ül-istihsan el-Havdu fi ilm-il-kelam, basılmıştır, ingilizce tercümesi vardır.

İzah-ül-Bürhan et-Tebyin ala usülid-din

Kitab-ül-ulüm

Tefsir-ül Kur'an- eş-Şerh vet-tafsil.